

Dit wordt een treurig verhaal. Het gaat over de geruisloze verdwijning van een vogelsoort die eens typerend was voor de Groningse en — in mindere mate — de Friese klei. Voor Groningen werd de grauwe gors zelfs zo typerend gevonden, dat de vereniging Avifauna Groningen haar blad naar hem vernoemde. Die naam heeft inmiddels z'n representatieve waarde verloren, maar in plaats daarvan een historische waarde gekregen: het is de vraag of er op dit moment in de provincie nog wel een grauwe gors te vinden is.

DE GRAUWE GORS *Henk van den Brink*

Gorzen zijn vinkachtige vogels met forse snavels. De grauwe gors is de grootste van de familie en heeft ook de meest forse snavel. Van snavelpunt tot staartende meet hij 18 cm, daarmee ongeveer het midden houdend tussen mus en spreeuw. Z'n verenkleed is onopvallend en doet denken aan dat van een leeuwerik: de bovenzijde is bruin, de onderzijde grauwwit, beide met donkere strepen. Opvallen doet de grauwe gors voornamelijk door z'n zang. Dat is een kort, snerpend liedje, eindigend in een geluid dat in sommige vogelboeken vergeleken wordt met glasgerinkel en in de meeste met een rammelende sleutelbos. De Groningse volksnaam voor de grauwe gors, 'dikschietliere' is een klanknabootsing van de zang. Het liedje wordt meestal vanaf een opvallende plek ten gehore gebracht: een paaltje, een hek, een hoge plant of een telefoondraad.

Polygamie

Het is vooral in de zomermaanden te horen. Het tijdstip waarop de mannetjes hun zangposten innemen kan overigens erg variëren. Sommigen zijn al vroeg in het voorjaar present, andere laten pas in juni van zich horen. Een opvallend trekje aan de soort is z'n polygamie: één mannetje legt het soms met meerdere vrouwtjes aan, met als gevolg dat er mannetjes overblijven. Die doen dan vaak extra hun best met zingen: een zingend mannetje is dus lang niet altijd een aanwijzing voor een broedgeval. 's Winters zwerven grauwe gorzen in groepen rond. Ook in Noord-Groningen werden vroeger zulke groepen gezien, vaak op de kwelders. Er is één waarneming van een groep van 300 stuks. Dat is nog niet eens zo lang geleden, in 1969. Zo'n waarneming is nu volstrekt on-

denkbaar: een waarneming van één grauwe gors is al iets bijzonders geworden.

Gebieden in Nederland waar nog wel geregeld grauwe gorzen gezien en vooral gehoord kunnen worden, zijn het (Gelderse) rivierengebied, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. Het laatste gebied biedt de beste kans; dat is namelijk de enige plek waar het aantal niet achteruit gaat. Elders in Europa is de grauwe gors op sommige plaatsen nog talrijk. Dat geldt met name voor Zuid-Europa (de landen aan de Middellandse Zee). Maar ook dichterbij huis, bv. in Denemarken, is hij niet moeilijk te vinden.

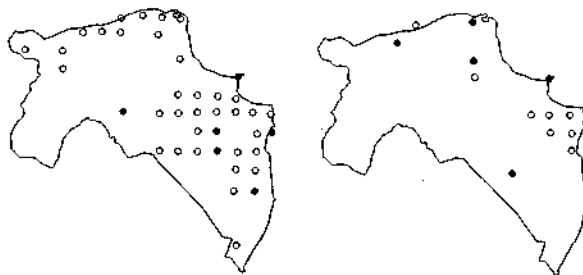
In het grootste deel van z'n Europees verspreidingsgebied komt hij vrijwel uitsluitend voor in landbouwgebieden. Zonder menselijke activiteiten zou hij zich hier waarschijnlijk helemaal niet hebben kunnen vestigen. Wat voor voorwaarden de

grauwe gors precies aan zijn omgeving stelt is niet erg duidelijk. Zo is bijvoorbeeld de eiland-achtige verspreiding in ons land merkwaardig. De gebieden waar hij voorkomt verschillen onderling nogal, terwijl op het oog even geschikte aangrenzende gebieden worden gemeden. In Nederland bewoont hij hoofdzakelijk landbouwgebieden. In het Fries heet hij dan ook 'koarnmosk', oftewel korenmos. In het rivierengebied echter treffen we hem bijna uitsluitend in grasland aan. Hij houdt van open, grootschalig landschap, maar mijdt ook meer kleinschalige gebieden niet. In bouwland legt hij geen duidelijke voorkeur voor bepaalde gewassen aan de dag. Opvallend is wel dat in alle Nederlandse broedgebieden de bodem voor het grootste deel uit klei bestaat.

Achteruitgang

In het noorden kwam de grauwe gors traditioneel voor in Noordoost-Friesland en in Noord- en Oost-Groningen. In Drente was het een onregelmatige broedvogel; in sommige jaren werden zingende exemplaren waargenomen, op uiteenlopende plaatsen. De kern van het Groningse broedgebied werd van oudsher gevormd door het Marnegebied (de noordwesthoek van de provincie), het Hogeland en het Oldambt. Verder kwamen grauwe gorzen voor in de aangrenzende gebieden zoals het Reitdiepdal, de omgeving van Bedum, oostelijk Duurswold (rond Schildwolde) en ten zuiden van Winschoten.

In 'Vogels van Groningen' wordt een aantal van 130 à 150 zingende mannetjes opgegeven voor de hele provincie. Dit heeft betrekking op de situatie in de eerste helft van de zeventiger jaren. Van vóór 1970 zijn geen goede kwantitatieve gegevens beschikbaar, maar zeker is wel dat de grauwe gors vroeger veel talrijker was. Uit dagboek aantekeningen blijkt dat de soort in gebieden waar hij ooit talrijk was, rond 1970 zeldzaam geworden of geheel verdwenen was. Wanneer de achteruitgang is ingezet, is niet meer te achterhalen, zoals ook de vraag, hoeveel grauwe gorzen er ooit in de provincie voorkwamen, niet meer beantwoord kan worden. Het moeten er op z'n minst vele honderden geweest zijn. Na de momentopname van 'Vogels van Groningen' is de broedpopulatie in zeer hoog tempo gedecimeerd. Rond 1980 was er niet veel meer dan een tiental gebieden over en toen het boek in 1983 verscheen waren het er minder dan tien. Inmiddels is het aantal op de vingers van één hand te tellen. Het is zelfs de vraag of er nog wat te tellen valt. Het definitieve nulpunt vaststellen is moeilijk — je

De broedvogelverspreiding van de grauwe gors in Groningen in de periode 1973-1977 (links) en 1979-1984 (rechts). Een stip duidt op zeker of waarschijnlijk broeden, een open rondje op mogelijk broeden. Hiermee wordt alleen het inkrimpen van de verspreiding geïllustreerd. Den bedenke dat daarnaast de aantallen sterk terugliepen.

kunt er altijd nog ergens eentje over het hoofd zien.

Oorzaken

Met het afnemen van de aantallen slonk ook het verspreidingsgebied, de bijgaande kaarten geven daarvan een beeld. Zo'n proces is natuurlijk gemakkelijker te volgen dan de aantalsontwikkeling. In grote lijnen verliep het als volgt. De randgebieden: het Reitdiepdal, de omgeving van Bedum, werden het eerst verlaten. Opmerkelijk genoeg zijn dit juist de plekken waar de grauwe gors in grasland voorkwam. Vervolgens verdwenen ze ook uit het Duurswold en uit de gebieden ten zuiden van Winschoten, terwijl ze zich in het noorden als het ware direkt achter de kust 'terugtrokken'. Daarna liepen ook achtereenvolgens Marne en Hogeland leeg, zodat het Oldambt als laatste bolwerk overbleef. Het rechterkaartje illustreert dit duidelijk. Inmiddels is dus ook dit laatste bolwerk geslecht.

Zoals gezegd gaat de soort ook op de meeste andere plaatsen in ons land achteruit en uit andere delen van West- en Midden-Europa komen soortgelijke berichten. Over de oorzaken zijn de meeste waarnemers het in grote lijnen eens: de grauwe gors is het slachtoffer van de modernisering van de landbouw. Vooral de veranderingen in het landschap hebben hun tol geëist. Onder andere als gevolg van ruilverkavelingen verdwenen

veel, soms alle, heggen, struiken, stukjes ruigte en overhoekjes, en werden vele kilometers oude dijken en dijkrestanten geslecht. Daarmee verdwenen nou juist de voor grauwe gorzen aantrekkelijke plekken. Met behulp van bestrijdingsmiddelen werden akkers onkruidvrij gehouden en bermen en slootkanten platgespoten, waarmee de grauwe gors z'n voedsel ontnomen werd. In dit verband is het misschien illustratief dat de grauwe gors zich in Zeeuws-Vlaanderen wel weet te handhaven. Zo op het oog lijkt dit gebied wel wat op Noord-Groningen: ook hier bewoont de grauwe gors vooral de grootschalige akkergebieden. Een verschil is echter dat daar wel veel landinwaarts gelegen dijken gespaard zijn gebleven. En hoewel ook daar driftig gespoten wordt, zijn er toch nog veel bloemrijke bermen en slootkanten te vinden. Het lijkt er op dat juist deze kleinschalige elementen in een verder grootschalig landschap voor de grauwe gors van groot belang zijn.

Hetzelfde geldt voor veel soorten die specifiek aan het agrarisch kultuurlandschap gebonden zijn. Het kan dan ook geen toeval zijn, dat het juist die soorten vaak slecht gaat. De patrijs is daarvan een goed voorbeeld. Tot dezelfde categorie behoren ook nog twee andere soorten gorzen: de geelgors en de ortolaan. De eerste gaat sterk achteruit, de tweede is uit Groningen helemaal en uit Nederland bijna verdwenen. ●

